

eindverhandelingen

freddy daemen

het gebruik van satellieten voor televisie een historisch overzicht toegepast op west-europa

Fac. Soc. Wet., Leuven, februari 1984, 244 blz.
(Promotor: Prof. Dr. G. Fauconnier)

De beginperiode

Vanaf 1958 tot heden werd een effectief wereldcommunicatienetwerk met satellieten opgebouwd voor de behoeften van het westen. Het is een ontegensprekkelijk feit dat dit voor omroepdoeleinden van groot nut is geweest. Tevens kan men beweren dat het vrij snel is gegaan; er zitten slechts een tiental jaren tussen de eerste Sputnik en een wereldomvattend telecommunicatiesysteem.

De Europese bijdrage tot dit alles is vrij miniem te noemen. Door hun uitgebreide experimenten in de periode 1958-1964 konden de Verenigde Staten een dominante positie verwerven die zij hebben kunnen bevestigen op institutioneel vlak. De invloed van de grote Amerikaanse concerns is hier niet vreemd aan. Zowel NASA, Het Department of Defense als de privé-industrie ontwikkelden hun eigen projecten, in concurrentie met elkaar of door onderlinge samenwerking. Het was echter AT&T dat geschiedenis schreef door met zijn TELSTAR de eerste beelden over de oceaan te sturen, terwijl Hughes Aircraft Company de eerste geostationaire satelliet bouwde.

In de traditie van de Verenigde Staten wilde de Kennedy-administratie het initiatief voor de verdere ontwikkeling van het nieuwe communicatiemiddel overlaten aan de privésector, maar wilde als democratische regering de overheid toch ook een rol laten spelen. Het resultaat werd weerspiegeld in de Communications Satellite Act van 1964. Hierdoor werd Comsat opgericht waarvan de aandelen voor 50% in handen waren van de grote 'common carriers' en de overige 50% werden verdeeld onder het publiek. Comsat bleef echter onderworpen aan de controle van de FCC en het State Department in verband met de internationale onderhandelingen die aangevat zouden worden.

Het grote publiek kreeg ondertussen, in de periode tot 1964, voor het eerst te maken met live-televisie via satelliet. De eerste experimentele satellieten zorgden o.a. voor de overbrenging van de reportages n.a.v. de dood van President Kennedy en de Olympische Spelen van 1964 in Tokio.

Intelsat

Comsat kreeg de opdracht mee te gaan onderhandelen over een internationaal organisme dat in zou staan voor intercontinentale satelliet-

verbindingen. Het resultaat hiervan was Intelsat, een internationaal consortium met Comsat als Amerikaanse en de meeste westerse communicatieautoriteiten als andere partners. In feite moesten de 'buitenlandse' onderhandelaars enkel de voorwaarden van de Comsat Act aanvaarden omdat hierin alles reeds was vastgelegd. De Verenigde Staten hadden zo'n voorsprong dat zij alleen snel een internationaal telecommunicatienetwerk tot stand konden brengen. In de voorlopige structuur van Intelsat was vooral van belang dat Comsat 3 functies kreeg: lid van het consortium, Amerikaans vertegenwoordiger in het Interimcomité dat met de leiding van Intelsat belast werd en manager van het systeem. De stem- en zetelverhouding hing samen met het verwachte verbruik van het systeem zodat de Verenigde Staten een aandeel van 61% kregen, en dit niet mocht dalen onder de 50,6%. Het consortium kreeg een monopoliepositie; concurrerende systemen werden niet aanvaard.

Een en ander heeft betekend dat de continuïteit in de ontwikkeling van een wereldnetwerk bewaard bleef en de creatie van een wereldomvattend systeem kon reeds in 1969 gebeuren. Achtereenvolgens werden de series INTELSAT 1 tot INTELSAT 5 ontwikkeld en zowel de capaciteit van de satellieten als het gebruik ervan verlopen volgens een exponentiële functie terwijl anderzijds de kosten gedaald zijn ondanks grote investeringen. Dit neemt niet weg dat de tariefstructuur nog vaak te duur werd bevonden door bepaalde landen. Hoe dan ook, internationale beeldcommunicatie is voor het grote publiek een normale aangelegenheid geworden.

Doorheen de jaren zestig kwam er steeds meer kritiek op de structuur van Intelsat. De dominerende positie van de private maatschappij Comsat, haar autonoom optreden en de als slecht gevoelde verdeling van de industriële contracten werden niet meer aanvaardbaar geacht door de niet-Amerikaanse partners.

Van 1969 tot 1971 werden onderhandelingen gevoerd over een definitieve structuur voor Intelsat. In het belangrijkste orgaan, de Raad van Gouverneurs, blijft de stemprocedure zoals voorheen: het aantal stemmen hangt af van het gebruik van het systeem, zoals overigens ook de investeringsnota van de verschillende landen.

De Amerikaanse invloed werd echter geleidelijk verminderd. Na een overgangperiode werd de dagelijkse leiding uit handen van Comsat genomen en werd een Uitvoerend Orgaan ermee belast. Ook werden twee andere organen in het leven geroepen die een meer internationale aanpak moeten garanderen, maar die echter geen echte invloed hebben. In de recentere jaren werd Comsat's aandeel teruggevoerd tot 23% en werden de meeste landen (109) lid van Intelsat om niet van het internationale communicatieverkeer uitgesloten te worden.

Europa

De Sovjetunie heeft haar eigen Orbita-systeem opgezet vanaf 1965. Het doel was vooral het uitgebreide grondgebied te voorzien van televisie; dit verschilt van het intelsatdoel dat eerder gericht was op internationaal telefoonverkeer en pas in tweede instantie op televisieoverdracht.

Het systeem is nadien internationaal geworden door de Intersputnik-overeenkomst. Deze verenigt de Oostbloklanden, Cuba en enkele bevriende communistische landen. De Sovjetunie is hiertoe gekomen omdat men niet akkoord kon gaan met de Intelsatvoorwaarden.

In West-Europa werden door Frankrijk, West-Duitsland en België de Symphonies in een baan om de aarde gebracht. Het waren experimentele communicatiesatellieten die een groot gebied konden bestrijken. Belangrijk was echter dat de capaciteiten van de industrie hiermee aangevoerd werden.

Na veel geharrewar is er uiteindelijk ook een gezamenlijke Europese ruimtelandbouw tot stand gekomen. Voordat de European Space Agency ontstond, zijn er in Europa verschillende instanties geweest die zich hebben beziggehouden met satellieten. In 1966 werd trouwens de European Space Conference ingesteld om een en ander te coördineren. Reeds ter gelegenheid van de Intelsatonderhandelingen was er Europese samenwerking gegroeid in de Conférence européenne de Télécommunications spatiales. Op die manier kon men toch een gezamenlijk standpunt innemen tegenover de Amerikanen. Verder was er ESRO dat het researchwerk moest doen, en ELDO moest een lanceerraket ontwikkelen. De Conférence des Administrations des Postes et Télécommunications en de Europese Radio Unie waren ook geïnteresseerd, resp. voor telecommunicatie en televisie. Pas met ESA kwam er duidelijkheid in de veelheid van plannen die bestonden.

De Europese PTT's namen het initiatief tot de creatie van Eutelsat, een organisme dat in de toekomst moest instaan voor het beheer van Europese communicatiesatellieten.

Binnen ESA konden alsnog twee Europese communicatiesatellieten ontwikkeld worden: de Orbital Test Satellite (OTS) en de European Communication Satellite (ECS). Hierdoor bewees Europa zijn mogelijkheden, iets waarop de Europese industrie reeds lang aangedrongen had. Van OTS is vooral van belang dat experimenten voor een Europees programma via satelliet werden doorgevoerd door enkele Europese omroepen. Het resultaat, Eurikon, kon echter niet door het publiek bekeken worden.

ECS werd als opvolger van OTS gelanceerd in 1983. Het is een communicatiesatelliet die geheel Europa kan bestrijken. Vermits het systeem betaalt uit één operationele en één reservesatelliet kunnen de reservekanalen gebruikt worden voor televisie. Aan 6 landen werden kanalen toegewezen: Groot-Brittannië, Frankrijk, West-Duitsland (elk 2), België, Nederland, Zwitserland (elk één). Op dit ogenblik is het nog erg onzeker

of de nationale PTT's die de kanalen huren, deze zullen gebruiken of uuroverhuren. In Groot-Brittannië biedt een privé-maatschappij reeds geruime tijd een commercieel programma aan. Het gaat om Brian Haynes' Satellite Television, nu Sky Channel en overgenomen door Rupert Murdoch, dat eerst via OTS en nu via ECS pogingen doet om op de diverse kabelsystemen in Europa te komen. Tot nog toe is dit gelukt in Finland, Noorwegen, Zwitserland en Malta. Recentelijk zijn enkele lokale kabelsystemen ook overgegaan tot de overname van Sky Channel: Rediffusion in Groot-Brittannië, de kabelpilotprojecten in Ludwigshafen en München, een hotel in Parijs en er bestaan plannen voor een kabelproject in Wenen.

In West-Duitsland bestaan ook vergevorderde plannen om privé-televisie te brengen via ECS. De deelstaten hebben ermee ingestemd om één kanaal (het andere gaat naar het ZDF) toe te wijzen aan een consortium van dagblad- en tijdschriftuitgevers en uitgeverijen.

Men wil tegen januari 1985 privé-televisie gaan brengen. In Zwitserland willen een aantal privémaatschappijen die eerder reeds projecten voor een omroepsatelliet planden, samen het ECS-kanaal voor betaaltelvisie gebruiken. In Frankrijk wordt zoals bekend de ECS aangewend voor de transmissie van TV 5, een Europees programma van Franstalige omroepen. In België werd uiteindelijk beslist het ECS-kanaal door te verhu-

ren aan de Zweedse groep Esselte dat hoopt betaal-televisie te kunnen verzorgen in Skandinavië en West-Europa. Nederland tenslotte heeft zijn kanaal gegeven aan Euro-TV, een privé-maatschappij die elke dag 8 uur televisie wil brengen. Dit gebeurde nadat het onhaalbaar bleek, als opvolger van Eurikon, een openbaar Europees programma op het getouw te zetten via het Nederlandse ECS-kanaal. De betrokken Europese omroepen konden hierover na veel overleg geen overeenstemming bereiken.

Omroepsatellieten

In de periode 1978-1981 werden in verschillende Europese landen enkele projecten voor omroepsatellieten voor directe ontvangst in het vooruitzicht gesteld. Vanwege het feit dat de beelden van deze nieuwe generatie satellieten rechtstreeks kunnen ontvangen worden, werd nog al eens een totale omwenteling in het omroepgebeuren voorspeld. Het enthousiasme is op dit ogenblik duidelijk bekoeld.

Een van de belangrijkste motieven bleek van industrieel-politieke aard te zijn. Het was van belang de nationale ruimtevaartindustrie te stimuleren met het oog op een grote exportmarkt, vooral in de ontwikkelingslanden. Dit was o.m. het geval met het Frans-Westduitse project TDF 1/TVSAT, waarover beslist werd op een topontmoeting in 1979 tussen de toenmalige leiders van beide landen.

Eind 1985 zullen Frankrijk en West-Duitsland kunnen beschikken over een eigen omroepsatelliet. Zweden besliste in 1981 te starten met zijn eigen TELE-X nadat de gesprekken over een Scandinavisch NORD-SAT-project, dat een meer culturele opzet had, in het slop geraakten.

Ook dit gebeurde onder druk van de Zweedse industrie. De Britse regering besliste toch door te gaan met UNISAT hoewel een officieel rapport had aangetoond dat het probleem van de financiering van de programma's verre van opgelost was.

Anderzijds werden plannen gemaakt voor omroepsatellieten vanuit commercieel oogpunt. De grote uitbreiding van het kijkpubliek zou mogelijkheden scheppen voor het brengen van winstgevende omroep. Het bekendste voorbeeld is de Luxemburgse LUXSAT. Hoewel dit project niet geheel van de baan is, lijkt het op dit ogenblik toch in de koelkast te zitten. Oorzaak is vooral de grote financiële last, maar ook de politieke druk van buurlanden Frankrijk en West-Duitsland die gevaren zagen voor hun eigen omroepsysteem. Begin 1984 werden onderhandelingen aangevat voor de huur door CLT/RTL van een Frans TDF 1-kanaal. Van commerciële aard was ook het TELSAT-project in Zwitserland. De planners hebben echter nooit de toestemming van de Zwitserse Kantons kunnen bekomen, vooral vanwege de inbreng van buitenlands (Brits) kapitaal. Het ging om dezelfde kapitaalgroepen (vooral banken) die steun verlenen aan het Satellite Television/Sky Channel.

Er is tenslotte nog een Europees (ESA) project met de naam L-SAT (nu OLYMPUS). Het wordt vooral gefinancierd door Groot-Brittannië en Italië met daarnaast enkele kleinere Europese landen (waaronder België). L-Sat (1986) is een grote satelliet die voor meerdere doeleinden kan gebruikt worden en twee televisiekanalen bezit. Eén wordt ter beschikking gesteld van de Europese Radio Unie en het andere werd voor Italië gereserveerd, dat echter begin dit jaar het kanaal heeft aangeboden aan de ERU voor een Europees programma.

Dit laatste weerspiegelt reeds de huidige situatie. De omroepbeleid van de diverse Europese landen heeft zich duidelijk afgewend van omroepsatellieten. Zo zal West-Duitsland na zijn pre-operationele TVSAT geen opvolger meer ontwikkelen, men denkt integendeel aan een eigen telecommunicatiesatelliet van het type Intelsat, omdat deze meerdere functies heeft en dus goedkoper is. De nadruk ligt meer op de kabel, wat ook geldt voor Frankrijk. De TDF 1 wordt dan ook erg in

vraag gesteld vanwege de hoge kosten en het relatief beperkt aantal kanalen (3) ten opzichte van de nieuwe kabelsystemen.

In Groot-Brittannië ziet de BBC, die de UNISAT-kanalen had toegewezen gekregen, af van verdere planning. De Britse regering heeft nu ITV aangesproken, doch ook zij zullen geconfronteerd worden met hoge programma-kosten. De Britse industrie zou zelfs benaderd zijn om geheel af te zien van verdere ontwikkeling van de UNISAT.

Hiermee komen wet tot de conclusie dat er tegen 1986-1987 wel omroepsatellieten zullen komen (waarschijnlijk L-SAT, TDF 1 TVSAT en misschien UNISAT en TGELE-X) maar dat de evolutie hiermee schijnt te eindigen. Een gezamenlijk Europees programma ondervindt nog veel meer moeilijkheden vanwege de taalproblemen en de verschillende culturen.

Alleen cultureel dicht bij elkaar staande landen kunnen overeenstemming bereiken (Franstaligen, Duitstaligen). Het ziet er naar uit dat in West-Europa eerder aan kabel gedacht wordt dan aan omroepsatellieten.

luc vander elst

auditieve en tactiele communicatiemedia voor visueel gehandicapten en hun situering in de vlaamse blindenbibliotheken

Fac. Soc. Wet., Leuven, juli 1983, 212 blz.
(Promotor: Prof. Dr. G. Fauconnier)

Textobrail, Versabrail, Optacon, Kurzweil, Braillex en soortgelijke namen zullen de lezer wel vreemd in de oren klinken. En toch gaat het over communicatie. Een vorm van communicatie die op universitair niveau niet of nauwelijks doorgedrongen is: communicatiemedia voor visueel gehandicapten. Mechanica, elektronica en informatica zijn nu zo ver gevorderd dat ook op het gebied van deze communicatiemedia een snelle vooruitgang kan geconstateerd worden. Tientallen lees-, schrijf en druktoestellen overspoelen de markt. Het leek ons interessant eens na te gaan hoe deze markt evolueert, hoe het blindenbibliothekwezen in Vlaanderen op deze evolutie reageert en hoe de verhoudingen tussen de verschillende bibliotheken onderling liggen, te meer daar er over dit onderwerp communicatiewetenschappelijk nog zo goed als niets gezegd werd.

Een beperking tot Vlaanderen bleek noodzakelijk en alleen de media gebaseerd op gevoel en gehoor werden weerhouden, waardoor alle communicatiemiddelen voor slechtzienden buiten het onderzoeksdomein vielen.

Het Brailleschrift

Na talloze uitvindingen in de vroege en late middeleeuwen om blinden in staat te stellen te lezen en te leren vonden Louis Braille en William Moon elk een schriftstelsel uit voor visueel gehandicapten. Het brailleschrift haalde het op het moonschrift, omdat het ook geschreven kon worden door blinden, omdat de lectuur ervan gemakkelijker was en omdat het ook wiskundige en muzikale notities toeliet. Het brailleschrift bestaat uit punten in reliëf, die geplaatst worden zoals de 6 punten op een dominospel. Door het plaatsen van 1 tot 6 van deze punten kan men 64 verschillende combinaties maken. De punten bevinden zich in een klein kadertje en worden gelezen door de wijsvingers van beide handen.

Wij willen echter opmerken dat slechts een klein gedeelte van de visueel gehandicapten brailleschrift kan lezen en een nog kleiner gedeelte effectief braille leest en er nuttig gebruik kan van maken.

Mocht de brailleproductie optimaal zijn, dan nog zouden niet alle informatieproblemen van de visueel gehandicapten opgelost zijn.

Toch neemt braille een belangrijke plaats in in het leven van vele blinden.

Productie- en stockagetechnieken

Vrij recent is men gaan proberen één en ander te verhelpen aan de nadelen van het brailleschrift. Aan de eentonigheid van het schrift zal men allicht weinig kunnen veranderen in de nabije toekomst. Het grote volume van brailleboeken brengt stockeer- en productieproblemen met zich. Hieraan heeft men de laatste jaren erg veel aandacht besteed. Het resultaat was het tot stand komen van 'paperless braille', een vorm van braille, die niet meer geproduceerd wordt op de traditionele, papieren drager, maar wel op een cassette. De cassette kan dan in een speciaal apparaat (in de vorm van een cassetterecorder) afgespeeld worden en het brailleschrift verschijnt op een display, die de brailletekens van cassette lijn per lijn weergeeft. De meeste, of althans de belangrijkste paperless braille-toestellen hebben als karakteristieken dat ze braille en audio kunnen opnemen en weergeven, dat ze op 1 cassette tot 400 braillepagina's kunnen opslaan en dat ze index- en zoekmogelijkheden hebben. Andere voordelen zijn de eenvoudige bediening, het geruisloos werken en de gemakkelijke klasseer-, stockeer- en updatingmogelijkheden.

Verder werden ook talrijke nieuwe produktietechnieken op de markt gebracht voor het produceren van het brailleschrift op papier, de traditionele drager. De belangrijkste hier zijn de stereotypemachines en de productie per computer. Stereotypemachines zijn robuuste machines, waarbij gebruikgemaakt wordt van matrijzen.

Het te bedrukken papier wordt tussen een matrijs en haar tegenvorm geperst en de brailletekst wordt zo in reliëf in het papier gevormd. Men kan zo tot 700 blz./uur aanmaken, maar de aanmaak van matrijzen vergt veel tijd en de bewaring ervan vraagt veel plaats. De productie per computer is eenvoudiger, sneller en vergt minder stockeerruimte. De operateur tikt de zwartdruktekst op een gewoon QWERTY-klavier in en de gegevens worden op een floppydisc gestockeerd.

Deze geeft de gegevens door aan de drukeenheid, die in sommige gevallen tot 12 blz./uur kan drukken. De stockage van de floppydisc vererg weinig plaats en reproductie ervan is ten allen tijde mogelijk.

Tot slot staat het onderzoek op het gebied van leesmachines al zo ver dat er apparaten op de markt gebracht worden die zwartdrukteksten onmiddellijk omzetten in gesproken taal. Deze apparaten zijn echter nog onvoldoende uitgewerkt en veel te duur om algemeen aanvaard te kunnen worden.

Een nationale en internationale onderzoekschaos

In minder dan geen tijd verdringt het ene apparaat het andere van de markt. Bovendien houden vele uitvindingen geen rekening met de beperkte financiële toestand van de visueel gehandicapten, zodat zij geen kans maken op een redelijke productie. Een overzicht van deze apparaten zou ons echter te ver leiden. Wel kunnen we stellen dat er zowel op het gebied van de produktietechnieken als op dat van de leestoestellen een groot gebrek aan coördinatie heerst.

Industriële research is zeldzaam en wordt gewoonlijk nog door de overheid gesteund. Universitaire en commerciële research gebeurt meestal sporadisch en er valt zelden een vorm van samenwerking te bespeuren. Het coördineren van de onderzoekings- en productie-activiteiten in dit do-

mein zou kunnen leiden tot enorme besparingen en efficiënter werk, waardoor tijd en geld zouden vrijkomen voor nieuwe opzoekingen. Een in een eerste fase nationale coördinatie van het opzoekingswerk en een latere poging tot internationale samenwerking zouden de enorme, vaak overbodige variëteit aan lees- en produktietoestellen, die op de markt gegooid worden, kunnen vermijden. Een zekere standaardisatie zou immers erg wenselijk zijn. Aangezien er nu toch zo'n verscheidenheid aan lees- en produktietoestellen bestaat, zou het ook wenselijk zijn dat er per land door een aan te duiden instelling een voorafgaande selectie zou gemaakt worden uit het enorme aanbod, zodat de potentiële klanten slechts uit een beperkt, aan hun noden aangepast aanbod kunnen kiezen en niet overspoeld worden door het uitzinnig grote gamma. Op produktiegebied zou het bvb. niet verstandig zijn gewoon de snelste produktiemachine te kiezen. Afhankelijk van land tot land moet men hier rekening houden met een aantal factoren, zoals de produktieschaal (het belang van de vraag), het produktietype (boeken of tijdschriften, up to date of niet?), technische infrastructuur (technologisch ontwikkelingsniveau van het land), vertaalprogramma, bestaande produktiebronnen (aanpassing nodig of niet?)...

De toekomst van Braille

Door de opkomst van de gesproken boeken (boeken op cassette of band), paperless braille en synthetic speech (apparaten die zwartdrukt teksten omzetten in voelbare of hoorbare letters of in gecodeerde signalen) ging men zich de vraag stellen of het traditionele brailleschrift nog wel eens kans maakt in de toekomst. Als wij brailleschrift vergelijken met gesproken boeken en synthetic speech, dan heeft braille nog steeds het enorme voordeel dat men het ook zelf kan schrijven, daar waar zulks niet mogelijk is met beide andere middelen. Zij kunnen dus hoogstens een aanvulling betekenen voor het brailleschrift, maar zullen het nooit kunnen vervangen. Anders is het gesteld met paperless braille. Hier kan immers zelf ook geschreven worden en bovendien biedt paperless braille talrijke andere voordelen zoals het gemakkelijker stockeren van informatie, het gemakkelijker terug opzoeken, het kleinere volume, de combinatie van tactiele en auditieve elementen, enz. Wij kunnen dus stellen dat paperless braille op termijn het braille op papieren dragers eventueel van de markt kan dringen, mits enkele tekorten van het eerstgenoemde kunnen weggewerkt worden. Het brailleschrift 'n se loopt echter geen gevaar, vermits het gewoon van drager zal veranderen, i.p.v. papier zal nu de cassette de drager zijn.

De Vlaamse blindenbibliotheken

Blindenbibliotheken hebben als taak de leatuurvoorziening van blinden en visueel gehandicapten door uitleening van boeken in braille of op cassette. Sommige bibliotheken breiden deze taak ook uit tot niet-visueel gehandicapten. De blindenbibliotheken in Vlaanderen hebben niet zo heel veel gemeen. Toch zijn er punten van overeenkomst. Wij zullen trachten in enkele lijnen de situatie in Vlaanderen te schetsen. Er zijn 4 blindenbibliotheken in Vlaanderen: Licht en Liefde te Brugge, de Vlaamse Bibliotheek van de Brailleliga te Brussel, Studio 2000 te Hasselt en de gesproken boek-afdeling van de centrale openbare bibliotheek van Antwerpen. De eerste 2 zijn door de staat erkend en worden gesubsidieerd, de laatste 2 niet. De eerste 2 lenen boeken in braille en op cassette uit (Brugge leent nog beperkt uit op geluidsband), terwijl de laatste 2 uitsluitend cassettes uitleenen. Alle bibliotheken laten de ontleners een lijst van gewenste boeken opstellen en putten daaruit dan voor hun ontlening. Zij hanteren bij de uitleening een dubbel verzendingssysteem. De lezer heeft dan één boek thuis, terwijl een ander boek onderweg is. Wie geen voorkeurslijst opstuurt, krijgt meestal boeken

thuisgezonden volgens de opgegeven interessesferen. Aan aanmaak op aanvraag wordt voldaan, mits de aanvrager de produktieonkosten vergoedt. De uitleening gebeurt via verzending door de postdiensten. Deze is gratis. Voor de aanschaf van hun over te zetten boeken doen de bibliotheken meestal een beroep op ontlening in een openbare bibliotheek. De blindenbibliotheken hanteren geen open-kast-systeem. De catalogi worden opgesteld per medium en per bibliotheek. Zij worden uitgegeven in zwartdruk en er is weinig eenvormigheid tussen de verschillende bibliotheken in Vlaanderen m.b.t. de catalogus. Er bestaat evenmin een centrale catalogus. Alleen het idee om ermee te beginnen heeft ooit bestaan. Wie een catalogus in braille of grootdruk wil, moet daarvoor betalen.

Qua personeel wordt overal een mengeling aangehouden van gekwalificeerde part- en full-timers, BTK-ers, gewetensbezwaarden en vrijwilligers. De produktietechnieken zijn vrij modern en aangepast. Op financieel gebied zit men in Vlaanderen vrijwel overal nog tamelijk diep in de sfeer van de liefdadigheid. Subsidies en overheidstussenkomsten zijn levensnoodzakelijk, maar verre van voldoende om een degelijke werking te garanderen. Liefdadigheid is en blijft erg belangrijk. Elke bibliotheek heeft een grote of minder grote produktie-afdeling, waar brailleboeken en/of gesproken boeken aangemaakt worden. Daarnaast zijn er over Vlaanderen nog enkele produktie-eenheden verspreid in gedecentraliseerde instellingen.

Coördinatie en centralisatie: tegen het vriespunt aan

Op het gebied van onderlinge samenwerking en coördinatie staan de Vlaamse blindenbibliotheken nog in hun kinderschoenen. Er bestaat wel een overlegcommissie, maar daar heeft men het eerder over taakverdeling en verdediging van gezamenlijke belangen dan wel over echte samenwerking. Wel wordt zo bvb. een gezamenlijk standpunt ingenomen t.o.v. hogere instanties. Er bestaat echter geen onderlinge uitwisseling van boeken, geen bruikleenverkeer, enkel een rudimentair doorverwijzen van ontleners. De coördinatie laat op vele punten te wensen over, maar recent kan men een lichte groei van samenwerking constateren. Opvallend en tegelijkertijd spijtig is echter dat die huidige vormen van samenwerking meestal niet spontaan vanuit de 4 instellingen zelf gegroeid zijn. Wel waren het regeringsbesluiten en een financieel weinig rooskleurige situatie die tot samenwerking dwongen.

Wat de decentralisatie betreft, vinden we in Vlaanderen een hoogst merkwaardig systeem. Brugge en Brussel zijn gedecentraliseerd op basis van sociale, ideologische en/of politieke verschillen. De ervaring wijst uit dat dergelijke vorm van decentralisatie overbodig, onnuttig en te mijden is en zeker niet ten goede komt aan een renderende, vlotte leatuurvoorziening, maar eerder een concurrerende leatuurvoorziening behelst, die ten nadele van de blinden uitvalt. Het is echter de vorm van decentralisatie die het moeilijkst voor centralisatie vatbaar zal zijn. Studio 2000 en Antwerpen zijn van de 2 andere gedecentraliseerd op basis van het filosofische principe dat de blinden moeten geïntegreerd worden in het openbare bibliotheekwezen. De ervaring wijst echter ook hier uit dat het systeem onnuttig en overbodig is. Na verloop van tijd stappen de ingeschreven blinden immers terug over op toezending per post of sturen zij vrienden en familieleden naar de openbare bibliotheek om voor hen de boeken af te halen.

Deze decentralisatie van de 4 Vlaamse blindenbibliotheken is bovendien een decentralisatie naar de vorm, maar niet naar de werking. Elke bibliotheek beschouwt gans Vlaanderen als haar uitleengebied, precies omdat Vlaanderen te klein is voor decentralisatie en de culturele, linguïstische of regionale verschillen er niet belangrijk genoeg zijn om het voordeel van de centralisatie eraan op te offeren. Verder veronderstelt een gedecentraliseerd systeem een centrale eenheid, die alles coördi-

neert en de blinden doorverwijst, indien nodig. In Vlaanderen tellen we 4 onafhankelijke instellingen zonder coördinerend orgaan en met een slechte onderlinge samenwerking, zodat de blinden meestal zelf hun weg moeten zoeken, als zij een bepaald boek of tijdschrift willen ontleenen. In Vlaanderen is er dus geen centralisatie van leatuurvoorziening voor visueel gehandicapten, maar evenmin een echte decentralisatie.

We kunnen dan ook besluiten dat in een landje als het onze 4 leatuurverschaffende instellingen een ware luxe vormen. Eén bibliotheek en één productiecentrum, beide met overkoepelende bevoegdheid, volstaan ruimschoots en zouden een betere werking ongetwijfeld waarborgen. Persoonlijke belangen, ideologische achtergronden en prestige staan een dergelijk systeem echter totaal in de weg. Als wij een blik buiten onze grenzen durven werpen, moeten wij in vele gevallen beschaamd het hoofd buigen waar het over samenwerking gaat.

Bij het beëindigen van de thesis bleef er nog stof genoeg om aan een nieuwe te beginnen. Het domein van de communicatiemediën voor visueel gehandicapten is immers zo uitgebreid dat steeds nieuwe domeinen onderzoek en studie vergen. Zo zijn uitbreidingen mogelijk buiten onze grenzen, naar de slechtzienden toe, naar de onderwijssituatie toe, naar de invloed van massamedia bij visueel gehandicapten toe, enz. Wetenschappelijke werken omtrent communicatiemediën voor visueel gehandicapten zijn schaars. Als deze thesis een aanzet of een inspiratiebron zou zijn voor andere studies over het domein, zou haar doel bereikt zijn.

Bibliografie

Boeken

- HAMPSHIRE, B., *La pratique du Braille*. Parijs, Unesco-pers, 1981, 189 p.
- JACOBS, E. en INGELS, D., *Geschiedenis van het blindenwezen in België*. Brugge, 1980 (herwerkte uitgave)
- SCHAUDER, Donald E. en CRAM, Malcolm D., *Libraries for the Blind: an International Study*. Stevenage, Peter Peregrinus, 1977, 121 p.

Thesissen en papers

- ANNE, M., e.a. *Blindenomroep*. Paper eerste licentie communicatiewetenschap KU Leuven, Leuven, 1980, 36 p. en 5 bijlagen.
- CNOOPS, A.J., *Lectuur- en informatieproblemen van de blinden*. (Proefschrift aan de provinciale bibliotheekschool van Brabant, schooljaar 1964-65), Brussel, 1965, 91 p.
- DE BEUKELAER, C., *Blindenomroep: Studio 2000*. (Graduaatsrapport provinciaal hoger instituut PIVA, afdeling toegepaste communicatie), Antwerpen, 1982, 97 p.
- DEBY, P., *Gesproken boeken op geluidsband en cassette: een vergelijkend onderzoek*. (Geluidsscriptie stedelijke leergangen voor bibliotheekwezen in Antwerpen), Antwerpen, 1982, 116p.
- WOOT DE TRIXHE, J., *L'information culturelle adaptée à l'amblyope et au non-voyant*. (Thesis provinciale leergangen in bibliotheconomie- en documentatiewetenschappen), Brussel, 1978, 192 p.

johan jongbloet

de vlaamse uitgeverij doorgelicht: de situatie van het literaire boek in vlaanderen, gemeten aan de hand van het aantal prozadebuten in de periode 1970-1980

Pers- en Communicatiewet. R.U. Gent, 1983
(Promotor: Prof. Dr. F. Van Isacker)

Eerst en vooral moet voor ogen gehouden worden dat de uitgever een "gatekeeper" is. Hij is de eerste in de rij die selecteert. Hij bepaalt met de woorden van J.F. VOOGLAAR "wie schrijver is en wie niet". Na de uitgever zullen ook de boekhandelaar, de bibliothecaris en tenslotte de gebruiker hun selectie doorvoeren.

Volgens ESCARPIT is een uitgever "iemand die kiest, fabriceert en distribueert". Het proces van uitgeven is slechts volledig wanneer manuscript getransformeerd is tot een boek en dan gedistribueerd wordt op een markt.

Uitgeven is ook een proces dat nauw samenhangt met allerlei technische en technologische evoluties. De ontwikkelingen in de drukkerijwereld (zoals tekstverwerking, computerzetten, mechanisch inbinden e.d. meer) noopten tot grotere oplages. Wil de uitgever winst blijven maken dan moet hij deze tendens volgen. De kosten per aangemaakt exemplaar dalen immers naargelang de oplage stijgt. Het overschot waar men mee bleef zitten groeide dan ook aan. Er ontstonden alternatieve kanalen als de boekenclub. Wat de uitgever zelf niet aan de straatstenen kwijt raakte, kon hij slijten aan een modern antikwariaat.

Al deze evoluties brachten een grotere kapitalisatie van het uitgeverijbedrijf teweeg en uitgeverijen werden gedwongen te fusioneren.

De Vlaamse uitgeverij die historisch gezien het zwakke broertje was van de Nederlandse, kon makkelijk door de op vinkenslag liggende Nederlandse uitgeverijen worden overgenomen. Ook andere Vlaamse uitgeverijen begonnen met een Hollands accent te praten maar behielden hun zachte "g".

De kapitalisatie van het uitgeverijbedrijf had nog een andere weerslag op het uitgeven: in tegenstelling tot vroeger heeft uitgeven minder niet meer zo direct met letterkunde te maken. Uitgeven wordt niet langer meer aangezien als het brengen van cultuur-literatuur dan wel als het inspelen op een markt. Als men er de Vlaamse uitgeverijfondsen op na slaat dan neemt het "Publieksboek" 2/3den van de fondsen in en het 'literaire boek' slechts één derde.

Voor het brengen van risico-uitgaven (zoals o.a. prozadebuten) worden bestsellers broodnodig. Dit noemt men dan de "interne subsidiëring". Een andere vorm van subsidiëring, m.n. deze door de overheid wordt de "externe subsidiëring" genoemd.

Veel uitgeverijen bepalen hun oplage aan de hand van het aantal Vlaamse Bibliotheken die als vaste afnemers worden beschouwd.

Ook kunnen schrijvers betoelaagd worden door de Dienst Letteren of het Nationaal Fonds voor de Letterkunde. Ook hier is (evenals bij de uitgavebeslissing) het dubieuze criterium 'literaire kwaliteit' van doorslaggevend belang. Boeken worden door de Dienst Letteren aangekocht à rato van 50 à 300 exemplaren.

Van bestseller-auteurs -we kunnen ze ook de "schoolauteurs" noemen- worden het meest werken aangekocht. Slechts 22 van de 92 prozadebuten die verschenen in de loop van 1970-1979 werden aangekocht door de Dienst Letteren en dat met een zekere vertraging van ten minste een jaar na de datum van verschijnen.

Slechts 3 prozadebuten, nl. "Afkeer van Faulkner" van Greta SEGERS "De Dood en de Dageraad" van Eric van RUYSBEECK en "Wat ben ik blij dat ik in een Dorp geboren ben" van Lut UREEL werden à rato van 200 ex. aangekocht. Vier prozadebuten werden op 150 ex., 1 op 125, 7 op 100 en 7 op 50 ex. aangekocht.

Deze vorm van subsidiëring komt vooral de uitgevers ten goede. Voor een beginnend auteur is het verkrijgen van een toelage dan ook belangrijker. Drie prozadebutanten behoorden tot de door de Dienst Letteren best betaalde auteurs in de periode 1970-1979. Zo ontving Willy LAUWENS een totaal bedrag van 260.000 Bfr., Leo PLEYSER 220.000 Bfr. en Monica VAN PAEMEL 320.000 Bfr.

De toelagen aan de meeste andere, debuterende auteurs schommelden tussen de 20 en 30.000 Bfr.

In de periode 1970-1979 werden in het totaal 288 auteurs betaald. Zevenendertig van hen waren prozadebutanten, d.i. dus 12,8 % maar ze gingen dan ook niet met de grootste sommen lopen.

C. NEUTJENS en P. MAHIEU zijn dan ook de mening toegedaan dat "de overheidssubsidiëring niet alleen gericht mag zijn op het "belonen" van gevestigde auteurs, want precies dit onderdeel van de beleidsuitvoering zou het meest in aanmerking komen om markteconomisch corrigerend te werken". Dit dan in het voordeel van wat moeilijker uitgaven als prozadebuten.

De situatie van het literaire boek in Vlaanderen gemeten a.d.h. van het aantal prozadebuten in de periode 1970-1980

Ons basierend op de Belgische Bibliografie die we binnen ons bestek als de meest representatieve bron beschouwden, vonden we een daling van het aantal Nieuwe Nederlandstalige Proza-uitgaven (N.N.P.) met nagenoeg 24,5 %, d.i. van 90 NNP-uitgaven in 1970 naar 68 in 1980.

In het totaal werden in de periode 1970-1980, 726 NNP-titels door Vlaamse uitgeverijen gepubliceerd. Daarvan waren er 98 titels prozadebuten. Het prozafonds van de Vlaamse literaire uitgeverijen werd in de periode 1970-1980 dus voor 13,6 % vernieuwd (zie tabel).

Tabel: aantal NNP, HNP-uitgaven, prozadebuten van de belangrijkste Vlaamse uitgeverijen en hun fondsvernieuwing (1970-1980)

	H.N.P.	N.N.P.	Proza- debuten	Fondsver- nieuwing
CLAUWAERT	73	82	13	15,8%
ORION	52	79	12	15,2%
MANTEAU	326	109	10	9,2%
ROERDAMP	4	52	9	17,3%
DAP-Renaert	32	52	8	15,4%
SOETHOUDT	2	38	8	21,0%
SONNEVILLE	0	7	6	85,7%
DAVIDSFONDS	2	36	5	13,9%
HEIDELAND-ORBIS	67	54	4	7,4%
STANDAARD	26	53	3	5,7%
LANNOO	5	9	2	22,2%
DE VRIES-BROUWERS	1	4	2	50%
TOT.	648	726	98	13,6%

Het aantal herdrukte Nederlandstalige Prozatitels (H.N.P.) bij Vlaamse uitgeverijen bedroeg in dezelfde periode 648 titels. Jaarlijks werden

aldus gemiddeld 59 werken herdrukt. In vergelijking met 1970 daalde het aantal herdrukken echter met 25,5% (van 56 herdrukken in 1970 naar 46 in 1980) en houdt hiermee gelijke tred met de daling van het aantal Nieuwe Nederlandstalige prozatitels.

Bij de commerciële (of professionele) uitgeverijen die nagenoeg 90 % van het totaal aantal prozadebuten in de periode 1970-1980 voor hun rekening namen, is het brengen van debuutwerk vooral een zaak van interne subsidiëring. Herdrukken betekenen immers vers voer voor de uitgave van wat moeilijker werk als o.a. prozadebuten.

De vraag kan dan ook gesteld "in welke mate literaire vernieuwing nog zal mogelijk zijn wanneer de noodzakelijk bestsellers uitblijven?"

Beknopte bibliografie

- DESMET, E., *Literatuur bedrijven in Vlaanderen: Zeep of om zeep?*, 1980, U.F.S.I.A.
- DESMET, E., *Literatuurverspreiders in actie*, U.I.A., 1981.
- ESCARPT, R., *Sociologie de la littérature*, Presses universitaires de France, 1960.
- GEDIN, P., *Literature in the Market Place*, Van Gennep, A'dam, 197
- HAGERS, P., *Inleiding tot het uitgeversberoep*, VBBB, 1974.
- HEINSMAN, C. & VAN TEEFFELEN, W., *Concernvorming in de Nederlandse boekenwereld*, Van Gennep, A'dam, 1975.
- SERVAES, J., *De boekenindustrie in Vlaanderen*, K.U.L., CCW, 1978.
- VAN DEN HEUVEL, E., *Boekenclubs in Vlaanderen*, eindverhandeling R.U.G., 1981.
- VOGELAAR, J.F., *Konfrontaties, Uitdrukken en Kommentaren*, S.V.N., 1974.

Tijdschriftartikelen

- BOVEN, J., "Het overheidsbeleid t.a.v. het boek", *Kultuurleven*, 8/10/1981, p. 719-723.
- DECOSTER, F., "Vlaamse literatuur bij Vlaamse uitgeverijen: elf jaar evolutie in cijfertaal", *Ons Erfdeel* nr. 2, 1979, p. 230-245.
- NEUTJENS, C., en MAHIEU P., "Het overheidsbeleid t.a.v. de lectorspreiding" *Open deur* sept. 1982, p. 125-137.
- NEUTJENS, C., "Overzicht toelagen a.d. letterkunde", *Open deur* Dossier 71/9, 72/3, 73/2, 74/6, 75/1, 76S2, 78, 79/3, 80/4.
- NEUTJENS, C., *Belgische Bibliografie*, de maandelijkse lijsten van 1970 tot en met 1981, uitgave van de Koninklijke Bibliotheek Brussel.